

“KUTSAL”DAN “KURGU”YA: ALEVİ-BEKTAŞİ ZİYARET KÜLTÜRÜNÜN TALİP APAYDIN ROMANLARINA YANSIMASI*

*From Sacred to Fiction: Reflection of Alevi-Bektashi Visiting Culture in
Talip Apaydin's Novels*

Vom Sakralen zur Fiktion: Die alevitisch-bektaschitische Besuchskultur in Talip Apaydins Romanen

Erdem AKIN **

N
Ö

Alevi inanç sisteminde; Cemler (Musahip Cemi, Görgü Cemi, Muharrem Cemi vb.), niyaz, semah, on iki hizmet, yakadan geçirme, aşure gibi ritüellerle benzer şekilde geleneksel ritüel bağlamı ziyaret kültüründe de yoğun olarak gözlemlenir. Atalar ve tabiat kültürleri (ağaç, ateş, su, toprak, kaya, dağ) inanışlarıyla kutsal olduğuna inanılan mekânları türlü istek ve dileklerle ziyaret etmeyi ifade eden ziyaret kültürü, halk inanışlarının kaynaklık ettiği kutsal mekân ritüelleri, inanç anlatıları, kutsal mekân deneyimi ve katılım motivasyonu ile bir bütünlük teşkil eder. Alevi geleneksel yaşamında oldukça canlı bir profil çizen ziyaret kültürünün olay örgüsüne bağlı olarak kurgusal dünyada da oldukça canlılık gösterdiği Alevi inanç kültürüne hâkim yazarların inanış, anlatı, ritüel ve deneyim noktasında karakterleri ve kurgusal mekânları ziyaret yerleri çevresinde şekillendirdikleri görülür.

Bu çalışmada, Köy Enstitüsü bir yazar olan Talip Apaydın'ın romanlarında Alevi-Bektaşî inanç dairesinde geleneksel bağlamın önemli

* Bu makale, yazar tarafından hazırlanan “Talip Apaydın'ın Romanlarında Halkbilimi Unsurları” adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün mekân odaklı bakış açısıyla genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr., Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, erdemakin19@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8833-3410.

bir ifadesi olan ziyaret kültürünün kutsal mekân ritüelleri, inanç anlatıları, halk inanışları çerçevesinde yansımalarına odaklanılmıştır. Talip Apaydın’ın romanlarında yer alan ziyaret yerlerinin niteliği ve niceliği, söz konusu kutsal mekânların karakterlerin etkileşim içerisinde bulunduğu yerler olması sebebiyle önemlidir. Ata kültüründen veli kültürüne inanç kültürünün sürekliliği içerisinde şekillenen ziyaret kültürü, inanç anlatı geleneğinin ifadesi olan sözlü geleneğe ve kutsal mekân ritüellerinde sembolleşmiştir. Söz konusu bu kültür, Apaydın’ın romanlarında oldukça geniş tasvirlerle, detaylı bir şekilde yer alır. Bu kapsamda çalışmada, Ballı Baba Tekkesi, Tacım Dede Tekkesi ve Keçecidede Türbesi kutsal mekânlarından hareketle Alevi-Bektaşî ziyaret kültürünün Apaydın’ın romanlarına yansıması, anlatı ve ritüel evreninin yanı sıra mekân ve deneyim odaklı bir bakış açısıyla ele alınarak incelenmiş, Apaydın’ın romancılığında önemli yeri olan maddi ve manevi örnekleriyle oldukça çeşitli ve zengin örnekleriyle takip edilebilen halk kültürü; inanç kültürü yönüyle inanış, anlatı, ritüel, deneyim ve motivasyon bağlamında kurgu içerisinde geniş bir şekilde işlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Talip Apaydın, Ziyaret kültürü, Veli kültü, Kutsal mekân, İnanç anlatıları.

ABSTRACT

In the Alevi belief system, the traditional ritual context is also observed in the visiting culture similar to rituals such as cems (Musahip cem, Görgü cem, Muharrem cem, etc.), prayer, semah, twelve services, passing through the collar of one's shirt, ashura. The visiting culture, which expresses visits to places believed to be sacred owing to the cults of ancestors and nature (tree, fire, water, earth, rock, mountain), with various wishes and requests, forms a wholeness with the rituals of sacred places, belief narratives, experience of sacred place and motivation to participate. It appears that writers who understand Alevi belief culture, in which the pilgrimage culture with its vivid profile in Alevi traditional life is also very lively in the fictional world depending on the plot, create their characters and fictional places around the pilgrimage sites in terms of belief, narrations, ritual and experience.

This study focuses on the reflections of the visiting culture, an important expression of the traditional context in the Alevi-Bektashi belief circle, in Talip Apaydın's novels within the scope of sacred place rituals, belief narratives and folk beliefs. The quality and quantity of the visiting sites in Talip Apaydın's novels are important because the sacred sites in question are places where characters interact. The visiting culture, shaped within the continuity of the belief culture from ancestral to saint cult, has become symbol in the oral tradition, which is the expression of belief narrative tradition, and in the rituals of sacred site. This culture is included in detail in Apaydın's novels, with very large descriptions. In this scope, the study discusses the reflection of the Alevi-Bektashi visiting culture on Apaydın's novels based on the sacred places of Ballı Baba tekke, Tacim Dede tekke and Kececidede tomb, with a perspective focusing on narrative and ritual system as well as place and experience, and observes that folk culture, which can be followed with very diverse and rich both material and spiritual examples that have an important place in Apaydın's novels, is largely processed within fiction in the context of belief, narrative, ritual, experience and motivation in terms of belief culture.

Keywords: Talip Apaydın, visiting culture, saint cult, sacred place, belief narrations.

ZUSAMMENFASSUNG

Im alevitischen Glaubenssystem werden traditionelle rituelle Praktiken ähnlich wie bei Cem-Gottesdiensten, Niyaz, Semah-Tänzen, den zwölf Diensten, dem Überstreifen des Hemdes, und dem Aşure auch in Bezug auf den Besuch heiliger Orte stark gepflegt. Hierbei handelt es sich darum, dass bestimmte Orte, die aufgrund von Ahnen- und der Naturkult (Baum, Feuer, Wasser, Erde, Fels, Berg) als heilig gelten, mit verschiedenen Bitten und Wünschen aufgesucht werden. Teil dieser Besuchskultur sind an heiligen Orten begangene Rituale, Narrative über den Glauben, das Erleben heiliger Orte und die Motivation zur Teilnahme. Dabei zeigt sich, dass die Besuchskultur nicht nur im traditionellen Leben der Aleviten sondern auch in der fiktionalen Welt sehr lebendig ist und dass Autoren, die sich gut mit der alevitischen Glaubenskultur auskennen, ihre Figuren und fiktionalen Orte entlang von Glauben, Erzählung, Ritual und Erfahrung in Anlehnung an echte heilige Orte gestalten.

Diese Studie untersucht, wie sich die Besuchskultur als wichtiger Ausdruck des traditionellen Kontextes im alevitisch-bektaşitischen Glauben im Hinblick auf Rituale an heiligen Orten, Glaubenserzählungen und Volksglauben in den Romanen des Schriftstellers Talip Apaydın, der als Schüler eines der sogenannten Dorfinstitute besuchte, widerspiegeln. Sowohl qualitativ als auch quantitativ liegt die Bedeutung der Besuchsorte in den Romanen von Talip Apaydın darin, dass seine Figuren an diesen heiligen Orten interagieren. Geprägt durch die glaubenskulturelle Kontinuität vom Ahnenkult bis zum Heiligenkult wird die Besuchskultur in der mündlichen Überlieferung, die Ausdruck der Tradition von Narrativen über den Glauben ist, und in den Ritualen der heiligen Orte symbolisiert. In Apaydıns Romanen wird diese Kultur mittels ausführlicher Beschreibungen detailliert dargestellt. In dieser Studie wird für die Orte Ballı-Baba-Tekke, Tacım-Dede-Tekke und Keçecidede-Grab aus einer raum- und erfahrungsorientierten Perspektive und unter Berücksichtigung des Kosmos an Narrativen und Ritualen analysiert, wie sich die alevitisch-bektaşitische Tradition des Besuchs heiliger Orte in Apaydıns Romanen widerspiegelt. Dabei wird deutlich, dass die Volkskultur, die im schriftstellerischen Werk Apaydıns durch viele reiche materielle und spirituelle Beispiele eingefangen ist, als Glaubenskultur im Kontext von Glauben, Narrativ, Ritual, Erfahrung und Motivation in der Fiktion umfassend verarbeitet wird.

Schlüsselwörter: Talip Apaydın, Besuchskultur, Heiligenkult, heiliger Ort, Glaubensnarrative.

Giriş

Talip Apaydın Köy Enstitüleri'nde yetişmiş bir yazar¹ olarak halk kültürüne yönelik unsurları, kurgu içerisinde eserlerinde yoğun olarak kullanmıştır. Köy edebiyatı kapsamında 1950 sonrası akıma uygun şekilde halk ve köylü kavramlarına odaklanarak köyün sorunları ve yoksulluğuna değinildiği köy romanları niteliğinde eserler kaleme alır. Bu kapsamda Köy Enstitülü yazarların başını çektiği köy romanı türündeki “Sarı Traktör”, “Yarbükü”, “Emmioğlu”, “Ortakçılar” gibi eserlerinde söz konusu izlekler yoğun bir şekilde görülür. Bu eserlerde yaşadığı çevreyi ve buradan edindiği izlenimleri, doğayı, kısacası köy dünyasını yalın bir anlatım, güçlü bir gözlem ve gerçekçi bir bakış açısıyla ele alan yazar, köy edebiyatının önemli adlarından biri olmuştur (Kurutlu, 1990: 11-12).

Apaydın, 1920 yılından başlayarak 1950 sonrası köy romanlarını da içine alan halk ve köylü kavramlarının sürekli vurgulandığı ve köyün yoksulluğu üzerinde durulduğu toplumcu gerçekçi çizgide (Kacıroğlu, 2016: 31), halkbilimi açısından zengin eserler vermiş ve halk kültürüne yer verdiği derecede romancılığının zenginlik kazandığı görülmüştür. Halkbilimi unsurları, eserlerin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması, esere gerçeklik kazandırmak ve okuyucuyu esere çekmek işlevlerini sağlamıştır. Buna karşın yazar, eğitimci yönüne bağlı olarak zaman zaman halk inanışları özelinde geleneksel unsurlara eleştirel bir açıdan yaklaşmıştır (Akin, 2018).

Kurgusal metinlerde halkbilimi unsurlarının tespit edilmesi, analiz edilerek metinle olan ilişkisinin ortaya konulması, bu unsurların sahadan derlenmesi kadar önemli bir bilimsel faaliyettir. Yazar, isteyerek ya da istemeyerek, halkbilimi unsurlarını eserine yerleştirirken, eserinin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması, esere gerçekçilik kazandırmak ve okuyucuyu esere çekmek vb. hedeflerini gözetebilir. Sıradan bir okuyucu, halkbilimi unsurlarını tespit edemeyeceği, dolayısıyla metinle olan bağlantısını kuramayacağı için bu unsurların halkbilimciler tarafından tespit edilmesi, sınıflandırılması, değerlendirmeler yapılması önem arz etmektedir (Akin, 2018).² Söz konusu kültürel alanların başında inanç kültürü gelmektedir. Apaydın, kurgusal dünyayı inşa ederek söz konusu gerçeklikten yola çıkarak Türk inanç daireleri

1 1940- 1945 arası eğitim veren Köy Enstitüleri'nden mezun olmuş yazarlar, genel olarak “Köy Enstitülü Yazarlar” olarak ifade edilir.

2 Bu doğrultuda gerçekleştirilmiş örnekler için bk. Aytaş, 2012; Keskin, 2013; Karakaş, 2013; Karakaş, 2017.

arasında özgün bir yeri olan Alevî inanç sistemindeki inanç anlatılarına, kutsal mekân ritüellerine ve genel anlamda kutsal mekânlar çevresindeki etkileşimlere geniş bir şekilde yer vermiştir. Dolayısıyla metin merkezli yaklaşımla dokümantasyon analizi tekniğini kullanarak söz konusu kültürel alanın kurgusal dünyadaki çözümlenmeleri kapsamında tespit edilen veriler, metin merkezli inceleme yöntemi esas alınarak değerlendirilmiştir.

Tarih boyunca ziyaret kültür birikimi, öz halinde inanç anlatılarında ve kutsal mekân ritüellerinde kendini göstermiştir. Bu kültürün okunabileceği bir diğer alan ise roman türüdür. İnanç kültürünün her bir unsuru, kurgu içerisinde kendine yer bularak olay örgüsü içerisinde önemli bir etmen olarak yer alır. Dolayısıyla kutsal mekânların inanış, anlatı ve ritüel boyutlarıyla kendine has nitelikleri; deneyim ve motivasyon ekseninde ele alınarak Alevî ziyaret kültürünün inanış, anlatı, ritüel boyutlarıyla Talip Apaydın'ın romanlarına yansımalarına dikkat çekilmesi ve kültürel boyutuyla incelenmesi önemli durmaktadır.

Alevî İnanç Sisteminde Veli Kültü Çevresinde Gelişen Ziyaret Kültürü

Ziyaret kültürü, kişinin halk katında kutsal olarak kabul edilen bir kişi veya yerle temasa geçmek amacıyla belli kurallar ve ritüeller eşliğinde yoğun olarak ziyaret ettiği “ziyaret” adı verilen türbe, yadır, ocak³, tekke vb. kutsal mekânları çevresinde gelişen inanış, anlatı, ritüel, deneyim ve motivasyon boyutlarını ifade eder. Bu kutsal mekânlarda pîr, velî⁴, dede⁵, baba gibi adlarla verilen ulu dini-manevî şahsiyetlerin yattığı düşünülür. Ocak, dini karizmatik şahsiyetlerin benliğini Allah'ta yok etmek suretiyle birtakım üstün vasıflar kazanarak harikulade şeyler izhar edebilen büyük insanlar (1983: 1-6) olduğunu vurgular. Söz konusu dini karizmatik şahsiyetler, bir çekim gücü oluşturarak kişileri ziyarete katılmaya yönlendirdiği gibi ve ziyaretçilerin kutsal mekân sınırlarındaki tutum ve davranışlarını da etkiler. Rağlan, mitin insana

3 Alevî inanç sisteminde kut sahibi dini karizmatik şahsiyetler ve ocak merkezli yapılanma hakkında detaylı bilgi için bk. Ersal ve Ersöz, 2013; Ersal, 2016; Akın, 2020a; Baharlı 2020; Akın, 2022.

4 Veli kavramı, velayet inancı üzerinde şekillenerek velayet hakkına sahip ulu şahsiyetleri ifade etmek için kullanılır. Kavram tarihsel olarak ataların ve ulu şahsiyetlerin ruhlarını memnun etme inancı olan atalar kültürünün İslam inanç dairesi içerisinde geçirdiği değişimle oluşan velî kültüne bağlıdır.

5 Alevî inanç sistemi çerçevesinde dedelik kurumu için bk. Eröz, 1990: 257- 283; Yaman, 2004; Dedekargınoğlu, 2012: 107-121; Er, 2014: 64-78; Ersal, 2016: 54-64; Akın, 2020a: 85-87.

yaşam arzusu verdiğini ya da buna yardımcı olduğunu vurgular (2004: 188). Hellbom (1971) ise söz konusu coşkunluk ve arzuya vurgu yaparak ölümler kültürünün, nüfusun tamamına yayılmış bir tutku olduğunu ifade eder. Genelde halk dininde, özelde karakteristiği olan ziyaret kültüründe coşkunluk ve arzular önemli bir nitelik olarak halk inanışlarında, kutsal mekân ritüellerinde ve inanç anlatılarında kendini gösterir (Akin, 2022: 187). Söz konusu manevi coşkunluğun niteliği ve niceliği, ziyaret yerinin tipolojisine göre değişkenlik gösterir.

Veli kültürünün⁶ şekillenmesinde, senkretik niteliklere sebep olması açısından İslâmiyet öncesi Türk inançları, Budizm, Şamanizm, Hıristiyanlık gibi inanç sistemlerinden alınan birtakım öğeler ve özellikle atalar kültü etkili olmuştur (Ocak, 1992; Pehlivan, 2004). İnanç kültürünün sürekliliğini ve tarihselliği de vurgulayacak şekilde ziyaretlerin Türk kültürü ile ilgili ilk yazılı belgeler olan Orhun Kitabelerinde “bark” olarak yer alması dikkat çekerken Türk kültür ekolojisinin geniş bir alanına yayılım gösteren ziyaretlerin Orta Asya’da “ışan” terimi ile ifade edilmesi, ziyaret kültürünün canlılığını vurgular (Günay ve Güngör, 1977: 109; Günay, 2003: 7). Yine tarihsel süreçte, derviş, eren tipi ocak mensupları, kam-şaman tipiyle açıklanır (Köprülü, 2000: 58). Ocak ise yerleşimci dervişler şeklinde adlandırdığı Dede Garkın, Hacı Bektaş, Emirci Sultan ve daha birçok şahsiyetin tıpkı Orta Asya’da bazı şamanlar gibi kabile şefleri olduklarını belirtir ve Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkin role sahip olduğunu ifade ettiği karizmatik şahsiyetlerin sadece dini değil siyasi reis konumunda olduklarını aktarır (2014: 35). Yine bu tarihsellik içerisinde velilerin dini etkilerinin yanı sıra siyasi, sosyal alanlarda da dikkate değer rol almış olmaları, toplumda yönlendirici olarak güçlü bir otorite oluşturmalarını sağlamıştır.

İnanç kültüründe dini karizmatik şahsiyetlerin temelini ata kültü olduğu bilinmektedir. Atalar kültürünün manevi alanda güvenlik, aidiyet ve ataların inayetinden yararlanma gibi psikolojik esenlik işlevinin ön planda olmasından (Yıldız Altın, 2018: 175) dolayı inanç kültür hayatındaki önemli etkisi kaybolmamıştır. Kültürel süreklilik içerisinde ata kültü, veli kültürüne yerini bırakarak inanç anlatılarına kaynaklık etmeye, ritüelleri şekillendirmeye ve halk inanışlarına yansımaya devam etmiştir. Dini karizmatik şahsiyetlerin kutsal olarak kabul görmesinin sebebi, halk arasında şekillenen kolektif değerler sistemidir. Bu şahsiyetler, kendiliğinden bir kutsallık barındırmayarak “anlam” diye tanımlanan ve yayılmacı bir karaktere sahip olan

6 Alevi inanç sistemi çerçevesinde atalar kültürünün devamlılığını sağlayan gaip erenler inancı ve kırklar kültü için bk. Ersal ve Akin, 2018: 2369-2408; Akin, 2020b.

görülmeleyen bir güce sahiptirler (Durkheim, 1923: 47). Dolayısıyla bu şahsiyetlerin kutsallıklarının sürekliliğini ifade eden her daim ulaşılabilir ve özel güçlerle donatılı oldukları inancı, halk arasında canlı kalır (Ergöz, 2014: 71). Bu çerçevede, atalar kültürünün günümüze kadar gelen biçimi olan atanın mezarının ziyareti daha sonra bölgedeki ulu zatların, dini şahsiyetlerin mezarlarının ziyareti haline gelerek bu mekânlar birer kutsal merkezlere dönüşmüşlerdir.

Kutsal mekâna dönüşüm konusunda Eliade; kutsal ve ritüel birlikteliğinin mekâna yansması ile insanın bilinçaltında yaratılan evren arasında benzeşim kurar (1991: 44). Bir mekânda insanlar, kendilerini aşkın varlığa daha yakın hissediyorlarsa o mekânı diğer yerlerden farklı görüp kutsal saydıkları görülmüştür (Elmacı, 2017: 15). Kutsal mekânların diğer mekânlardan farklılaşması, gündelik yaşantının dışında tutulmasını beraberinde getirir. Bu çerçevede Wach, kutsal mekânların etkin olarak var olabilmeleri için dünyevi ilişkilerden uzak tutulmaları gerekir (1995: 13). Bu kapsamda bu mekânlara gerçekleştirilen ziyaretler, birtakım ziyaret kuralları eşliğinde gerçekleştirilerek söz konusu ilişkiler, başta ziyaret zamanı olmak üzere düzenlenir. Bunun dışında ziyaret öncesi, esnası veya sonrasında çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen ritüel olarak adlandırılan kalıp hareketler, söz konusu ilişkinin düzenlendiği bir diğer alandır.

Velayet derecesine ulaşmış kişiler olan evliyalar, kimi zaman tayy-ı mekân (bir anda uzak mesafelere gitme), tayy-ı zaman (bir anda birkaç yerde bulunma), su üstünde yürüme, kalp okuma gibi ‘keramet sahibi olma hali’ olarak adlandırılan üstün özelliklere sahiptirler (Artun, 2010: 292). Keramet sahibi olan bu şahsiyetlerin ziyaretine gidilerek, yüzü suyu hürmetine, Allah’ın sevdiği kulları olan bu şahsiyetler aracılığıyla dileklerde bulunulur. Her kutsal mekân, tipolojisine bağlı olarak beraberinde uyulması gereken kuralları, yapılması gereken bazı ritüelleri beraberinde getirir. Bu kapsamda; mekândaki toprak, taş, bitki, su, mezar taşı gibi nesnelere dokunmak, öpmek, çevresinde dolanmak, su içmek, elini yüzünü yıkamak vb. gerçekleştirilen ritüellerden bazılarıdır.

Apaydın’ın Romanlarında Yer Alan Alevi Ziyaret Yerleri

Apaydın’ın romanlarında üç kutsal merkez dikkat çeker. Bunlardan ilki “Toz Duman İçinde”, “Vatan Dediler” ve “Köylüler” romanlarında yer alan “Tacım Dede Tekkesi” (yer yer Tacım Dede Türbesi olarak da geçer), “Define” romanında “Ballıbaba Tekkesi” yer alırken “Tütün Yorgunu” adlı romanında ise “Keçecidede

Türbesi” bulunur.⁷ Bu başlık altında söz konusu kutsal mekânların tarihselliği, inanış, anlatı ve ritüel evrenine yer verilmiş; Alevi ziyaret yerlerinin romanlara yansımaları ve başka bir ifadeyle Alevi ziyaret yerlerinin romanlarda işlenişi, bir diğer başlık altında kutsal mekan nitelikleri, katılım motivasyonu, kutsal mekan deneyimi, kutsal mekan ritüelleri, dini karizmatik deneyim ve inanç anlatıları çerçevesinde romanlardan alıntılarda detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Ballı Baba Tekkesi

Ballı Baba Tekkesi, Teselya bölgesinde Velestin ile Fersala arasında bulunan Reni’de günümüzde mevcut olmayan ancak daha önce aktif olan Bektaşî tekkeleri arasındadır (Hatipler Çibik ve Umaroğulları, 2017: 475). Hasluck, Tatar yakınlarında “Ballı Baba Tekkesi” olarak adlandırılan yerin bir servi korusunun bulunduğu yakın zamanda çiftliğe dönüşmüş yerin son zamanlara kadar Mevlevî tarikatının elinde olduğunu ve binalar arasında, kurucusunun kabrini barındırdığı sekizgen türbenin ayakta kaldığını, binaların geri kalanının ise 1897 Savaşı’nda yakıldığını aktarır (2013: 147).

Hasluck, Tesalya bölgesindeki tekkelerin dini kurumlardan ziyade çevredeki halk için siyasi toplanma noktaları ifade eder ve bu tekkelerin her birinin stratejik noktalarda konumlandığını ve sık kullanılan yolları kontrol etmekte olduğunu altını çizer. Hasluck’un belirttiği bu türden dört tekke; Lamia, Larissa ve Pharsala arasındaki yolda, Tatar Köyü’nün yakınındaki Ballı Baba; Rini yakınında, Volo’dan Pharsala ve Karditsa’ya giden yolda bulunan Torbalı Sultan; Köpekli Köyü’nün yakınındaki Şahin Baba ve Larissa-Khaisi yolu üzerinde, meşhur Tepme Vadisi’ndeki Baba tekkeleriydi (2013: 332).

Söz konusu tekkeler, dönemin şartlarının bir sonucu olarak çevre toplulukları yağmalayan ve onlara zarar veren suçluların düzenli uğrak yerleri olmuştu. Dolayısıyla, yeniçerilerin 1826’da Sultan Mahmut tarafından ortadan kaldırılması sırasında Bektaşîlerin de ortadan kaldırılmasına dair bir imparatorluk fermanı çıkartılmış ve hem Hıristiyan hem de Müslüman nüfus, tekkelere saldırarak sakinlerini kovmuştu. Tatar ve Köpekli köylerindeki Ballı Baba ve Şahin Baba tekkeleri yakılmış, Rini’deki tekkeyse, ya sakinlerinin daha inatçı bir direniş göstermelerinden ya da Pharsala’dan uzakta olmasından dolayı olduğu gibi bırakılmıştı (Hasluck, 2013: 147: 332).

7 Çalışmada incelemeye konu olan eserler; “Toz Duman İçinde” TDİ, “Vatan Dediler” VD, “Köylüler” KÖY, “Define” DEF ve “Tütün Yorgunu” TY şeklinde kodlanmıştır.

Filibe yakınlarında Ballı Baba isminde bir velinin yaşadığı ve bir tekkenin babası olduğu dolayısıyla tekke şairi olduğu bilinmekte birlikte ne zaman nerede doğduğu hakkında net bilgi bulunmamaktadır (Tekin, 2014). Hakkında rivayet olunan menkıbede Saadetin Nüzhet Ergun’un aktardığına göre (ty: 740), Ballı Baba, bir gün geçen bir kervana yüklerinde ne olduğunu sormuş, onlar da pekmez olduğunu söylemişler. Ballı Baba da “yükünüz baldan daha kıymetli olsun” diye dua etmiş. Bunlar her zamankinden fazla bir fiyatla pekmezlerini satmışlar ve dönüşlerinde tekkeye uğrayarak şeyhin elini öperek teşekkür etmişler. Bu olaydan sonra Ballı Baba adıyla ün kazanmıştır (akt. Tekin, 2014). Hakkında bestelenmiş ilahi bulunmaktadır: *Tekeyesine gelenler / Her murada ererler / Korusunda bülbüller / Sevinerek öterler / Gerçeksin Ballı Baba / Şadırvan yolları / Ne souktur suları / Babanın dervişleri / Şâd eder gönülleri / Gerçeksin Ballı Baba* (Ergun, ty: 740’dan akt. Tekin, 2014).

Yine Ballı Baba ile ilişkili olarak verilebilecek nefes örneği şöyledir: *Muhammed Ali postunda oturan / Dört kapıyı kırk makamı bilmeli / Muhammed Ali’ye tâlibim deyen / Evvel farzdır müşidini bulmalı / Bir binâ yap dört duvarın üstüne / Bir selâm ver dört kapunun dostuna / Üç sünnetin yedi farzın aslı ne / Kavuşturur müşid seni ol şara / Ol şardaki pazarbaşın bulmalı / Ol şardaki pazarbaş Ali’dir / Orda açılan mahabbat gülüdür / Bu yolun evveli Bektaş Veli’dir / İsteyenin muradına vermeli / Hiç binâ gördün mü divarı üçlü / Niçe surlar vardır surlardan içli / Cibanda var mıdır Ballı’dan suçlu / Her kes vücudunda Hak’kı bulmalı* (Ergun, ty: 740’dan akt. Tekin, 2014).

Tacım Dede Tekkesi

Erzincan’ın Kemah ilçesine bağlı Şah İsmail zamanında kurulduğu rivayet edilen Sürek köyünde yer alan Tacım Dede Ziyaretgâhı, köy mezarlığının içerisinde modern dönemde inşa edilmiştir. Türbenin bakımını ise türbenin hemen bitişiğinde konaklayan Tacım Dede soyundan gelen aileler karşılamaktadır. Türbe sandukasının hemen yanında ziyaretçilerin yatması için bir yer vardır. Mezarlığın dışında ise Tacım Dede türbesini ziyarete gelenlerin kurban kesip lokma dağıttığı bir mekân vardır. Ziyaretgâhtaki türbede, Tacım Dede metfundur. Ağuçen ocağına bağlı dedelerden olan Tacım Dede, Zülfıkar Bey adlı bir zatın oğludur ve 1854 yılında dünyaya gelmiştir. 1917 yılında Hakk’a yürümüştür. Tacım Dede’nin soyundan gelen Dinçer ailesi, dedelik vazifesini devam ettirmektedir. Vücudunda yara beresi olanlar, egzama hastaları, psikolojik sıkıntıları olanlar Tacım Dede türbesine gelerek dilek diler. Lokma dağıtıp kurban kesen hastalar, şifa bulacaklarına inanır (Tozlu ve Babür, 2020).

Bir diğerk Tacım Dede Ziyareti, Kahramanmaraş Alevi Ocaklarından Sinemilli Ocağı'nda yer alır. 1904 doğumlu Tacım Dede, şimdiki pir Ali Ekber Bakır'ın babasıdır. Ocağın günümüzde merkezi kabul edilen Kantarma Mahallesi'nde yetişen ve Alevilik inanç dairesinde önemli yer edinmiş ve dönemin en ulu Alevi dedelerinden birisi olarak isim yapmıştır. 1988'deki vefatından sonra günümüzde dahi pek çok Alevi tarafından bilinmekte ve saygıyla anılmaktadır. Tacım Dede'nin karizmatik şahsiyeti, saz çalan, deyiş okuyan, sabahlara kadar saz ve deyişler eşliğinde, kendinden geçip Hak'la bütünleşen bir kişilik çevresinde şekillenir. Anadolu'da Alevilerin kullandığı bir sembol olan küpeyi Orta Asya'dan gelen bir gelenek olması ve Şii Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim'in de küpe kullandığı gerekçesiyle Tacım Dede de kullanmıştır (Özveren, 2019: 16).

Alevi inanç dairesindeki, bütün kutsal mekân ziyaretlerinde olduğu gibi Sinemilli Ocağı'nda da keramet gösterdiklerine inandıkları dede mezarlarını kutsanır. Kutsal görülen Tacım Dede mezarı gibi Hasan Sinemillioğlu, İbo Dede, Şeyho Dede, Köse Dede vd. dede mezarlarını da düzenli olarak koç kurbanlar ile ziyaret edilir. Bu ziyaretlerde yaşayan dedelerden kurban için dualar alınır, mezar başında lokmalar yapılıp yenilir. Bu ritüellerin yanı sıra olumsuz durumlardan, hastalıktan, kötülükten koruyacağına inanılması sebebiyle dede mezarlarından topraklar alınır. Alevi inanç sisteminde talipler derdine derman olmuş ve Hakk'a yürümüş olan dede mezarlarını sık sık ziyaret etmekte ve bu mezarlar başında çeşitli pratikler, inanç ve uygulamalar geliştirmektedirler (Özveren, 2019: 61).

Veli kültürüne bağlı olarak Sinemilli Ocağı'nda özellikle 1960'lı yıllara kadar dedeler, Sinemilli ocakzâdeleri, talipler için kutsal sayılır; talipler için hem kendilerinden çekinilen hem de kendilerine büyük bir saygı duyulan şahsiyetlerdir. Dedelerin oturduğu minder, döşek dahi önemsenip korunur, Dede ailelerinin taliplere verdiği en ufak bir bez parçası dahi saklanarak bunun talipleri koruduğuna inanılmaktaydı. Sinemilli dedelerinden Tacım Dede, Atıcı Dede, İbo Dede kült oluşturarak dini karizmatik şahsiyetleri çerçevesinde kutsallık kazanmış, 1900'lü yıllara kadar üzerlerine yemin edilen şahsiyetler olmuşlardır (Özveren, 2019: 68).

Geçmiş dönemlerde Tacım Dede ve ocağın önde gelen diğerk pirleri özellikle kış aylarında köyün ileri gelen, bilgili kişileriyle bir araya gelir ve tasavvufunu, batını düşüncesini aralarında tartışırlardı. Sabahlara kadar süren bu muhabbetler genellikle Tacım Dede ve Sinemilli Ocağı'nın önde gelen dedelerinden İbo dedenin evlerinde düzenlenirdi. Söz konusu muhabbetlerin konuları; Aleviliğin tasavvufu, bu tasavvufun

yaşatılması için gereken yapılar, batını düşüncesi, yol, erkân hakkında uzun soluklu konuşmalar oluştururdu. Bu konudaki tutum ve davranışları, ölçütleri belirlerlerdi. Daha sonra kendi yaşam tarzlarını, inanç biçimlerini, Aleviliğin geçmişi ile geleceğini ortaya koyarak gittikleri yörelerde taliplerine aktarmaya çalışırlardı (Özveren, 2019: 185).

Nefesler, Alevi yolunu yaşatan ve öğreten unsurlar olarak Sinemilli Ocağı’nda ocakzâdelerden Tacım Dede, Aldede Dede gibi önemli isimler tarafından icra edilirdi. Cemler dışında da Sinemilli Ocağı’nda geçmişte yaygın olarak yapılan muhabbet meclislerinde nefesler söylenir, sonrasında da o nefeslerin anlamları açıklanarak, muhabbete katılanlara yol hakkında bilgi verilir. Özellikle ocağın merkezi konumunda olan Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesine bağlı Kantarma’da önceleri hemen her akşam ehl-i beyt soyundan gelen kişiler bir evde toplanır, saz eşliğinde nefesler söyler, yol hakkında muhabbet ederlermiş. Tacım Dede, kendi zakirliklerini yapan, sazı da iyi çalabilen dedelerden biri olarak geçmiş dönemlerde cura ile talip üzerine giderek, onların görgülerini görüp, sorgularını yapıp, cem cemiyet düzenler, Cemlerde, muhabbet meclislerinde kendi deyişlerini okumuş. Tacım Dede ilgili nefes örneklerinden “Senden Ayrılalı” başlıklı nefeste, *Yürü Tacım Dede çareni ara, Gönülden sevenler hiç düşmez dara, Tatlı muhabbetin söylersin yara, Hamdu selam olsun artık görüştüük, gelip kavuştük* şeklinde geçer. Bir diğer “Nefes Olup” başlıklı nefes örneğinde, *Tacım Dedem hey pîr yola varınca, Dost elinden nasibini almca, Gurbet dîyarında dostlar görünce, Derdimin dermanı sensin ya Ali* şeklinde işlenir. (Özveren, 2019: 185, 229, 232, 242).

Kutsal mekân ritüelleri olarak özellikle Tacım Dede, Şıgraş, Aligül Dede gibi isimlerin mezarlarından toprak alınır. Bu mezarların başında kanlı ya da kansız kurbanlar sunulmakta, dedeye dua edip dilekler dilenmekte, adaklar adanmaktadır. Ayrıca köyde bir evde toplanılıp kurban kesilerek ölmüş olan ocakzadeye ithaf edilmesi de söz konusudur. Söz konusu bu kutsal mekân ritüellerinin yanı sıra inanç anlatı geleneği içerisinde Tacım Dede hakkında anlatılan menkıbeler de canlılığını korumaktadır. Tacım Dede ile ilgili anlatılan bir menkıbe şöyledir: Büyük Tacım Dede, Elbistan’ın Köşk köyünde dedelik yapmaktadır. Köyün hükümdar ağası olan Şeyho Ağa’yı şikâyet etmişlerdir. Tacım Dede, Şeyho ağa’yı sorgularken işlediği suçla ilişkili olarak, Şeyho Ağa, zamanında Darende’de Ermeni bir nalbantçıya tokat attığını itiraf ediyor. Bunun üzerine Tacım Dede, Şeyho Ağa’yı cem dışına çıkarıyor ve en geç yarın Darende’ye gidip, Ermeni nalbantçıdan özür dilemesini ve o kişinin kendisini affettiğine dair bir belge getirmesini istiyor. Ertesi gün Şeyho Ağa, Darende’ye gidip,

nalbantçıdan özür diliyor. Bunun üzerine Ermeni nalbantçı, Şeyho Ağa ile gelip Alevi olmak istiyor. Ancak köydeki işlerini kimseye bırakmadığı için gelemiyor (Özveren, 2019: 221). Söz konusu inanç anlatısı, dini karizmatik şahsiyetin anlatılarının merkezinde yer alarak sosyal ilişkileri düzenlemesine örnek oluşturur.

Keçeci Dede Türbesi

Asıl ismi Ahi (Şah) Mahmud veli olan Keçeci Baba'nın 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında yaşadığı ve Horasan erenlerinden olup Ahmed Yesevi'nin halifesi olduğu rivayet edilmektedir. Keçeci Dede, Nişabur'da yaşamış, daha sonra Horasan'dan Anadolu'ya gelerek bugün kendi adını taşıyan Keçeci köyüne yerleşmiş, sancaklı evliyalardandır. Aynı zamanda bir Ahi lideri olan Keçeci Baba, "Gül Ahi Baba" ismiyle anılmakta, Selçuklu döneminin son ahi babası ve zamanın önemli sanatlarından keçeciliğin ustası olarak bilinmektedir. Ayrıca aç doyuran ve açık örten anlamlarında Ergani Mahmud ismiyle de anılmaktadır. Türbesindeki sancağın demir arması üzerine adı Hoca Mahmut Veli şeklinde yazılması dikkat çeker (Maden, 2014: 149).

Sözlü gelenekte yaşamı⁸ hakkında çeşitli bilgiler bulunan Keçeci Baba; dini karizmatik şahsiyetine bağlı olarak inanç anlatı geleneğinde çeşitli kerametler sergilemiş, lakabını da bu şekilde aldığı rivayet edilmiştir: Bursa'daki Osmanlı padişahı Keçeci Baba'yı sarayına davet etmiş ve ona, "Ekmeği bildin kaldırdın, çiğnemedin. Kur'an'ı çiğnemedin. Zehri içtin bal ettin. Fırına atıldın, gül bahçesi, cennet sarayına çevirdin. Amma da Gül Ahi Baba'yımışsın. Son olarak senden bir isteğim var. Koca bir sarayım var, buraya senden bir işaret isterim." demiş. Bunun üzerine Keçeci Baba cebinden keçe çıkarmaya başlayıp (başka bir varyanta göre elindeki kirmenle ip çözmeye başlamış) bir oda dolusu keçe çıkarmış, bu keçelerle sultanın sarayı donatılmıştır⁹ (Maden, 2014: 150).

8 Keçeci Baba, Hacı Bektaş Veli'nin amcasıdır. Hacı Bektaş Veli'den önce Türkmen boylarının önünde Anadolu'ya ailesiyle gelmiş, Hacı Bektaş Veli'yi de arkasından Anadolu'ya getirmiştir. Keçeci Baba'nın 1349 yılında Anadolu'da şehit düştüğü; Altın Bıyık, Seyyid Ahmet (Mehmet) ve Ali Haydar adında üç oğlu bulunduğu; bunlardan Ali Haydar'ın Rusya'da şehit olduğu anlaşılmaktadır. İlav olarak Canbolat köyünde medfun bulunan Kesğin Baba'nın ise Keçeci Baba'nın kardeşi olduğu, Turhal'ın Karkın köyünde yatan Aziz Baba'nın torunu bulunduğu rivayet edilmektedir (Maden, 2014: 149).

9 Keçeci Baba çevresindeki anlatı geleneği hakkında detaylı bilgi için bk. Durma, 2010; Keskin, 2000; Yücel, 2003.

Keçeci Dede Türbesi, ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığı olan bir kutsal mekân olarak farklı inanç sisteminden kişilerin yoğun ziyaretlerle sağaltma, bereketlendirme vb. amaçlarla ritüeller gerçekleştirdiği inanç kültürü açısından önemli bir ziyaret yeridir. Ziyaret yerinde özellikle akıl hastalarının şifa amaçlı ziyaretler gerçekleştirdiği, kurbanlar kesip adaklar adadığı görülür. Keçeci Baba'nın “Azan, deliren burada şifa bulur inşallah” şeklindeki duası katılım motivasyonunda önemli bir etkidir. Bu çerçevede Keçeci Baba, akıl hastalıklarının yanı sıra felçliler, cin çarpması, kuduz hastalıkları gibi rahatsızlıklarda ziyaret edilir. Kutsal mekân ritüel evreninde; türbe toprağı ile temas, zemmiz olduğuna inanılan suyun içilmesi, dini karizmatik şahsiyete bağlılığı sembolize ettiği şekilde yorumlanabilecek el ve ayaklarından zincirle duvara bağlanması dikkat çeker (Maden, 2014: 152; Durma, 2010: 107; Keskin, 2000: 216).

Sağaltma ritüellerinin yanı sıra kutsal mekân, askere gidenlerin sağ salım dönmesi, hayırlı kısmet, çocuk sahibi olma, ev içinde huzur, bol kazanç, maddi istekler gibi oldukça çeşitli amaçlarla ziyaret edilir. Çaput, bağlama, mum yakma, toprak alma gibi ritüellerin izleri kutsal mekânda takip edilebilmektedir. Taş kültürünün izlerinin görüldüğü bir diğer ritüelde, “satı taşı” adı verilen taşın (50 cm eninde ve bir metre boyunda) Keçeci Baba'nın Horasan'dan yola çıkarken fırlattığı değneğı olduğuna inanılır. Taşın öpülmesi, kucaklanması, önünde saygıyla eğilmesi, taş kültü çevresindeki ritüellerdendir. Kutsal mekânda taş kültüyle ilgili bir diğer ritüel, velinin ayaklarının iz bıraktığı taş inanişına bağlı olarak felçli ve engellilerin taştaki ize basmaları ve bastırılmalarıdır. Bu ritüellerin yanı sıra türbe kapsı önünde eğilmesi, türbeye el ve diz üzerinde yaklaşılması, ellerin, yüzlerin türbeye sürülmesi, türbeden geri geri çıkılması başta Hacı Bektaş Veli Türbesi olmak üzere diğer Alevi ziyaret yerlerinde de yaygın olarak görülen kutsal mekân ritüelleridir (Maden, 2014: 152; Keskin, 2000: 216; Keskin, 1999: 204; Saltık, 2011: 212; Durma, 2010: 109).

Alevi Ziyaret Kültürünün Apaydın Romanlarına Yansması

Apaydın'ın romanlarında Alevi ziyaret kültürü; nitelik olarak kurgunun merkezinde yer alması (Özellikle Define ve Tütün Yorgunu romanlarında), nicelik olarak ise olay örgüsünde geniş yer kaplamasından dolayı inaniş, anlatı ve ritüel boyutlarıyla detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu sebeple bu başlık altında kutsal mekânların kurgusal bir alana taşınmasına dikkat çekilmiş ve Alevi ziyaret yerlerinin romanlara yansması ve Alevi-Bektaşî ziyaret yerlerinin romanlarda işlenişi üzerinde durulmuştur. Apaydın, toplumcu gerçekçi bir yazar olarak halk yaşamını bütün gerçekliği ve yoğun gözlemlerle ele almış, bu sebeple gerçekçi çizgiye bağlı kalarak kutsal mekânları ve

daha genel bir ifadeyle ziyaret kültürünü inanış, anlatı, ritüel, deneyim ve motivasyon boyutlarıyla detaylı bir şekilde romanlarında işlemiştir. Ziyaret kültürü bağlamında roman kurgusu ele alındığında, ziyaret yerlerinin romanlarda mekân olarak sıkça yer alan manevi sembolizme sahip yerleşim yerleri olduğu görülür.

Kutsal Mekân Tasarımı ve Genel Nitelikleri

Kültür; insanın geçmişi, bugünü, geleceğini yansıtan yaşayan ve süreklilik arz eden bir olgu olarak kutsal mekân nitelikleri ile doğrudan ilişkilidir. Ziyaret yerleri sınırları içerisindeki bütün doğal ve beşerî unsurlarıyla bir bütün olduğundan fiziki yapının korunumu, çoğu zaman inanış, anlatı ve ritüel boyutlarının canlılığının korunmasına bağlıdır. Bu kapsamda Rapoport, kültürel sürekliliğin sosyo-kültürel çevrenin önemli deneyimlerini ve devamlılıklarını gösterdiğini vurgular (Rapoport: 1980: 9'dan akt. Ersöz, 1992:36). Dolayısıyla kültürel değerlerin canlılığını koruması, kutsal mekân sürekliliğinin sağlandığının göstergesidir. Romanlarda da başta kutsal mekânların fiziksel özellikleri olmak üzere fiziksel bozulmalar, yıpranmalar ve kutsal mekânların genel durumu yoğun olarak aktarılır.

Kutsal mekân niteliklerinde yoğun olarak aktarılan ilk nitelik, kutsal mekânın konumudur. Bu çerçevede kutsal mekânların genel olarak dağ, tepe gibi yükseklerde hâkim tepelerde bulunması, romanlardaki kutsal mekânların en önemli nitelikleri olarak dikkat çeker. Ballıbaşa Tekkesi ve Keçeci Dede Ocağı çevreye göre en yüksek yerdedir. Benzer şekilde Tacım Dede Tekkesi de tepenin başında yer alır. “Tekkeye çıkaralım, götürelim, havale edelim” ifadelerinde görülebileceği üzere kutsal mekân dağ ve tepe kültürüne uygun şekilde çevresine göre yüksekçe bir yerde bulunur: *Kimisi “tekeye çıkaralım” diye ısrar ediyordu (DEF: 277). “Durumu kötü bunun” dedi. “Yarın Tacım Dede’ye götürelim. Bir de orada okuyup üfleylim. Sonra havale edelim Tacım Dede’ye. Belki o iyi eder. Şeytan dolmuş içine baksamıza. Hiç faydası olmuyor. Habire bağırıyor. Allah bilir ya, iyi olacak bu. Emme Tacım Dede’ye götürmek lazım” (TDİ: 75).* Ballıbaşa Tekkesi’nde gerçekleştirilen geniş katılımlı ritüellere uygun şekilde geniş bir avlusunun olduğu ayrıca geleneksel mimariye uygun şekilde iri taşlarla inşa edildiği aktarılır. Aynı şekilde Tacım Dede Tekkesi’nin duvarları da iri taşlarla örülmüştür: *İri taşlarla geniş bir avlusu vardı (DEF: 4-5). Duvarları iri taşlarla örülmüştü (TDİ: 82).* Keçeci Dede Ocağı’nın oluşumu ve hâkim tepelerde yer almasıyla ilgili olarak eserlerde şu bilgiler aktarılır: *“Kimse çıkarmamış yeğenim, kendisi çıkmış. Ben burada öleceğim, beni buraya gömiün demiş.” (TY: 48).* Ocağın tepenin başında olmasıyla ilgili olarak şu açıklamalar yapılır: *“Burayı bulmuş ya, ne sandın? Onun da bir bildiği var elbet. Buraya çıktı mı hasta iyi olur. Allah’ın hikmeti işte” (TY: 48).*

Veli kültünün yanı sıra kutsal mekân içerisindeki diğer kültlerin varlığı metin aracılığıyla okunabilmektedir. Kutsal mekândaki ağaç kültü, “ulu ağaç” nitelendirilmesiyle kendine yer bulur. Kültlerin tapınılması, saygı duyulması ve yüceltilmesinde uluhiyet yani ululuk vurgusu, inanç kültürü içerisinde bir söz varlığı olarak yaygın olarak kullanılır: *Avlusunda ulu ağaçlar vardı* (TDİ: 82). Bu doğrultuda yatırların çevresinde biten çam, çınar, çitlembik, ardıc gibi kendiliklerinden bir kut taşıdığına inanılan ağaçlar sebebiyle kimi yatırlar sadece ağaç adları ile adlandırılırlar. Yatırların yanı başında bulunan ağaçların kesilmesi, çok büyük bir suç sayılır ve bu yasağı dinlemeyen, çarpılma, ölüm gibi cezalara uğrar (Boratav, 1994: 53). Bu sebeple köylüler, Ballıbaba Tekkesi’ndeki ağaçlara, çarpılmak korkusuyla dokunmamıştır: *Orada, Ballıbaba Tekkesi vardı. Ballıbaba çarpar diye, ağaçlar kesilmemişti. Değilse, şimdiye kadar çoktan kurutur, şu boz tepelere benzetirlerdi* (DEF: 2).

Kutsal mekânların fiziksel niteliklerinde türbedeki dini-manevi-uhrevi ortam sanduka üzerine serilen örtülerin, duvarların, tesbihlerin yeşil renk seçilmesiyle sağlanır. Kutsal mekânlarda ağırlıklı olarak görülen yeşil renk, gösterim ve şekil açısından sembolik olarak en önemli unsurdur. Dolayısıyla yeşil renk, kutsal mekânla özdeşleşen simge ve sembollerden birisidir (Akın, 2022: 165; 457). Her ne kadar romanda yer almasa da türbenin yeşil örtüsünden bir parça almak, sarığın, örtünün bedeninin bazı yerlerine sürülme yoluyla temas edilmesi ritüel evreni açısından önemlidir. Romanda yer verildiği kadarıyla Tacım Dede Tekkesi’nin fiziki şartları ve tekkenin içerisindeki türbenin fiziki durumunda türbe üzerine örtülen yeşil örtüler, renk sembolizasyonu açısından dini anlamları çağrıştırır: *Çatısı kararmış, yer yer sıvalar dökülmüş, eski bir yapıydı* (TDİ: 82). *Üstündeki yeşil örtü iyice eskimişti. Baş taraftaki taşta geçirilmiş sarık da tozluymuştu* (TDİ: 370). Ayrıca Keçeci Dede Türbesi’nin fiziki yapısının ve yapının kullanımı detaylı olarak aktarılır: *Eskiden çoluk çocuğu ile birlikte kendisi de tekkede otururdu. Sonradan köye indi, ev yaptırdı* (TY: 53).

Katılım Motivasyonu ve Kutsal Mekân Deneyimi

Ziyaret fenomeni, hayatın bütünü saran işlevselliği ile sosyal hayatın merkezinde yer alan ve dinamik yapısı değişim ve dönüşüm yaşayan bir olgudur. Ziyaret yerleri birer mekân olarak kendilerinden kerametler, feyzler ve bereketler fışkıran ve bu sıfatla insanları kendilerine çeken merkezlerdir. Katılım motivasyonunun özünü, bu çekim merkezlerindeki gerçekleşmesi istenen çeşitli amaçlar oluşturur. Bu ziyaretlerin yoğunluğunun özellikle geçiş dönemi olarak adlandırılan eşiklerde arttığı görülür. Ziyaret fenomeni kapsamında çeşitli ritüeller gerçekleştirilerek kriz dönemlerinden

kurtulmak amaçlanır. Kutsal mekânlara katılım motivasyonu ayrı bir başlık altında alınan dini karizmatik deneyimden ayrı olarak düşünülemez. Ziyaret yerlerindeki manevî inanç atmosferinin bu durumda etkisi büyüktür. Ziyaret yerinin işlevselliğini koruduğu, çekim gücünü arttırarak sosyal hayatın önemli bir alanı olmaya devam ettiği görülmüştür.

Romanlarda yer alan ziyaret yerlerinin çeşitliliği ve gerçekleştirilen kutsal mekânlardaki ritüel evreni dikkat çekicidir. Ziyaret kültürünün ortaya konulmasında kurgusal eserlerin potansiyelinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Ziyaret fenomenini gerçekleştirmek amacıyla yer değiştiren kişilerin dini, manevi, mistik ve ruhani güdülerle kutsal mekâna dâhil olmaları romanlardan okunabilmektedir. Ziyaretçilerin taşıdığı anlam ve dinî tecrübe, kişisel iken köy yaşamı içerisinde gerçekleşen sosyal hareketlilik itibariyle toplumsaldır. Bu doğrultuda özellikle sağaltma işlemleri kapsamında Tacım Dede Tekkesi'nin kurgu içerisinde uğrak yerleri olduğu görülür. Çevre illerden birçok ziyaretçinin burayı ziyaret ettiği ve ziyaretçi akınına uğradığına değinilir. Romanlarda yer alan kutsal mekânlardan tipolojik olarak ulusal çekim merkezi haline geldiği olay akışındaki belirtilen şu ifadeden de anlaşılır: *Özellikle akıl hastaları getirilirdi (TY: 53). Ta Samsun'dan, Çorum'dan hasta getirilirdi. Üç gün, beş gün bir ay kalanlar olurdu. ... Keçeci Dede çok işleyen bir hastane gibiydi (TY: 55).*

Görüldüğü üzere roman kurgusu içerisinde kutsal mekân ritüellerini önemli kılan bir diğer unsur, karakterlerin bu merkezler etrafında yoğun etkileşimler gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla benzer şekilde dinsel öneme sahip bu inanç mekânlarında karakterler aracılığıyla çeşitli çevrelerce yoğun ziyaretlerin gerçekleştirildiği, ulusal boyutta çekim gücü vurgulanacak şekilde aktarılır. Keçeci Dede'nin bölge sınırlarını aşan tipolojide bir kutsal mekân olması, kutsal mekâna olan rağbeti görmesi açısından önemlidir. Bölgede Keçeci Dede'ye olan rağbeti göstermesi açısından şu cümle örnek teşkil eder: *"Biz delikanlılığımızda ne kadar hasta çıkardık buradan." (TY:48). Keçeci Dede hemen hemen her hastalıktan mustarip insanlardan gelirdi. Çevre halkı birçok hastalığın burada iyileştirildiğine inanmıştı. (TY: 52).* Halk hekimliği kapsamında dinsel-büyüsel uygulamalar olarak sağaltma ritüelleri, hastanın kutsal mekâna götürülmesinin faydası olacağı düşüncesinden hareketle romanlarda dini karizmatik şahsiyetlerin yattığına inanılan kutsal mekânlara hastalık durumunda başvurulmasını ifade eder: *Kimisi "cin çarpmış" diyordu. Kimisi "tekeye çıkaralım" diye ısrar ediyordu (DEF: 277).* Keçeci Dede'de uygulanan sağaltma ritüellerinin etkisi şu sözlerle aktarılır: *Ya iyileşir ya iyice kaçırır keçileri (TY: 59).*

“Fayda görmek”, “menfaat elde etmek” gibi ifadeler ziyaret kültürünü ve karakteristiği olan halk dininin pratik ve pragmatik yönünü net bir şekilde açıklayan söz varlığıdır (Akın, 2022: 137; Blehr, 1971: 34). Romanlarda ziyaret kültürünün bu yönü, dikkat çekici bir şekilde şu örneklerde görülür: “*Yatıra götürsek faydası olmaz mı acaba?*” (DEF: 141). “*Hocalara götürdük, yatırlara götürdük, hiç fayda vermedi*” (Kİİ: 123). “*Faydası olmazsa Keçeci Dede’ye götüreceğiz, başka çaresi yok. Yol yakarken, iyice kötü olmadan...*” (TY: 38). Kutsal mekânda, kutsala olan iletişim ve etkileşimi, pragmatik yönünü bütüncül şekilde ifade etmesi açısından şu ifadeler dikkat çekicidir: *Keçeci Dede’ye gelen boş gitmez* (TY: 59).

Tacım Dede Tekkesi, düşmandan kurtuluş mekânı ve sıkıntıda olan insanların korunma yeridir (Topdemir, 2005: 332). Ayrıca ziyaretlerin diğer sebepleri şu şekildedir: “*Hastalara, ölülere, çocuğu olmayan kadınlara... (dua ederlermiş)*” (TDİ: 379). Bunların dışında kutsal mekânlara gerçekleştirilen ziyaretlerde maddi ve manevi dileklerin yanı sıra manevi duygu, iç huzur, saygısını sunmak, görev addetmek, sevap kazanmak vb. güdülerin varlığı dikkat çekicidir.

Kutsal Mekân Ritüelleri

Ziyaret yerlerinde temas odaklı çeşitli ritüeller, manevi anlamda iletişime geçmeyi mümkün kılar. Kutsal mekân ritüellerinin senkretik yapısı, Yunan askerlerinin tekkeyi keşfe çıkmasıyla vurgulanır. Hristiyanlık inanç sisteminde de kutsal mekânlarda yoğun olarak gerçekleştirilen mum yakma ritüeli, ateş kültü merkezinde Alevi inanç sisteminde kutsal mekânlarda da “mum yakmak, mum yandırmak” ifadeleriyle inanç kültürü içerisinde yoğun bir şekilde yer alır. Romanda tekkeye keşfe çıkan Yunan askerleri tekkede mum yakılması ritüelini “âdet” olarak nitelendirerek kendi kutsal mekân ritüellerine olan benzerliğini şu sözlerle vurgularlar: “*Bak mum da yakmışlar. Bizim adetlere benziyor bunlarınki de*” (TDİ: 380).

Apaydın’ın eserlerinde en yaygın şekilde görülen kutsal mekân ritüeli, adak ve kurban kesmedir.¹⁰ Hastalıklardan kurtulmak amacıyla kurban kesme inancının yaygın olarak görülür. Karakterler hastalıklar, yaralanmalar ve sakatlıklar karşısında yöredeki büyük zatın türbesine giderek kurban keserler. Allah’ın rızasını kazanarak oradaki

10 Türbelere adanan kurbanlarla çocuksuzluk gibi çeşitli sıkıntılardan giderileceğine yönelik inanç, atalar kültürünün bir uzantısıdır. Sunulan kurbanlar, insanla Tanrı arasında kozmosu bütünlükten iletişim aracı ya da eylemsel mekanizmadır. Böylece kutsal mekânda kutsal eylem aracılığıyla kaostan kurtulma ve rahatlama söz konusu olur (Köse, 2019: 134-135).

evliyanın aracılığıyla sıkıntıdan kurtulmayı dilerler. “Tütün Yorgunu” ve “Define” adlı eserlerde tekke ziyareti sırasında kurban kesme ve kurbanın yöre halkı tarafından yenilmesi dikkat çeker. Eserlerde kurbanın kesilmesinden, yemeğin hazırlanmasına, tüketilmesine kadar bütün aşamalar detaylı tasvirlerle yer almıştır. Define romanında tekkede kurbanın kesilmesi sonrası yemek için hazırlanması, ritüele köylünün tamamının katılımı sebebiyle kazanlarda pişirildiği şu şekilde aktarılır: *Ocağa kocaman bir kazan vurmışlar, et pişiriyorlardı* (DEF: 60)

Kurban kesmek, çeşitli sebeplerden hareketle Tanrı'ya yakınlaşmak amacıyla gerçekleştirilen bir ritüeldir. Genelde bağı kuvvetlendirmek adına Tanrı için kurban kesildiği görülse de kutsal kabul edilen varlıklara, ata ruhlarına da kurban adanmıştır. Örnek, “Ben sana veriyorum, sen de bana ver” ilkesi çerçevesinde kurban ve adak inancının temelde çıkar ilişkisi üzerine kurulu olduğunu ifade eder (Örnek, 1971: 89). Kafesoğlu ise Türk kültüründe at ve koyun kurbanının yaygınlığını ifade eder (1987: 302). Kurban kanlı olabileceği gibi saçı şeklinde kansız olarak da gerçekleştirilebilir. Arpa, buğday, şeker, bozuk para, yoğurt süt saçı olarak kullanılır. Aynı şekilde ekmek de yer yer saçı olarak tercih edilir (Kalafat, 2012: 11).¹¹

Kansız kurbanlarla ilgili olarak kutsal mekâna getirilen hediyelere vurgu yapılır. Bu çerçevede Keçeci Dede'ye yapılacak ziyarette gerekli olanlar, kurban ve biraz da para olarak belirlenmiştir. *“Bubamı Keçeci Dede'ye götürcekler, kurban lazımımış”* (TY: 45). Paranın ritüel içerisinde nasıl uygulanacağına dair bilgi ise şu şekilde verilmiştir: *“Orada koynuna koyacağız, lazım olacak”* (TY: 46). *Keçeci Dede ırayı alıp yüzüne tuttu. Güliümsedi. Sonra elini koynuna sokup parayı aldı. Bir dua okudu. Parayı üç kere ağzına, alınına değdirdi, cebine koydu* (TY: 62). Söz konusu kansız kurbanlarda fakir ve zengin ayrımı yapılması, adalet değeri¹² açısından dikkate değerdir: *“Dünyada işi iş Keçeci oğlunun. Hediyeler gelir, paralar gelir. Fakırdan az alır, zenginden çok alır”* (TY: 53). *“Hastanın koynuna para koydunuz mu? Biraz para konulacak. Koyun, ne kadar varsa.” ... “Koy şimdilik on lira. Sonra daha koyarsın* (TY: 61).

Rüstem'in adak adandığında verdiği cevap bölgede adak adamanın ne kadar yoğun ve güçlü olduğunu gösterir: *“İyi. Öyle bir adağın varsa Allah yardım eder işte”* (DEF: 233).

11 Alevi inanç sisteminde kutsal mekânlar çevresinde gelişen yemek kültürü hakkında detaylı bilgi için bk. Ersal ve Deyiş Görgülü, 2017; Akın, 2022.

12 Dini karizmatik şahsiyetlerin karizmasını oluşturan değerler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akın, 2022.

Kurbanınızî kesin. Unutmayın. Etin yarısını tekekeye ayırın. Paçasını, postunu” (TY: 61). *Oraya kurban götürmek gerekirdi* (TDİ: 75). Kesilecek kurbanın niteliği, kutsal mekân ziyaretlerinde karakterler arasında konuşulan önemli bir konudur: *“İki keçimiz var, dişi. Dişiden kurban olmaz değil mi?” “Keçi olmaz” dedi Ali Hoca. “Koyun olacak. Hem erkek olsa daba iyi”* (TY: 39). *“Götürelim Hoca Efendi. İrice bir tavuk bulsam, onu kessek olur mu? Fakir işi... Yanında pilav yaparız”* (TDİ: 80). Kurban ritüeli sonrası kesilen kurbanların kabul edilmesi için ziyaret yerinde dua ritüellerinin yaygın olarak gerçekleştirildiği görülür ki şu ifade de bunu destekler niteliktedir: *Önce Allah’a, sonra Ballıbaba’ya yalvardı. Hanife gelini iyileştirmelerini, onun için kesilen kurbanı kabul etmelerini diledi. “Amin!” diyerek bitirdi duayı* (DEF: 64).

Romanlarda “oku(t)mak” adı altında dua/sure gibi kutsal metinler sık sık dile getirilmiştir. Karakterler başı sıkıştığında ya da bir dilekte bulunduğu okurlar. Karakterler içerisinde medreseye giderek eğitim almış olanlara okuma vazifesi verilir. Çocuğu olmayan ya da erkek çocuk isteyen kadınlar gerçekleştirilen hak hekimliği pratiklerinin yanı sıra yatır, ziyaret, türbe, dağ, mağara gibi kutsal mekânları ziyaret ederler. Ziyaretlerin yanı sıra hocaya da giderek okuturlar. Bu kapsamda belli sıkıntılar hastalıklar karşısında okunmuş eşyaların yanında taşınması, bu hastalıklardan kurtulacağı düşüncesi hâkimdir: *“Oysa biz oğlanı iyi etmeye gidiyoruz. Okuyup üflüyoruz, koluna iplik bağlıyoruz”* (TDİ: 76). *Her geçen okur, üfler, adak adar, öyle geçirdi* (DEF: 4-5).

Sağaltma yanı sıra dini karizmatik şahsiyete her türlü musibetten korunma amacıyla dualar gerçekleştirilir. Dua ritüeli ve söz varlığı açısından alkışlar, ziyaret kültürü içerisinde önemli ritüellerdendir. Kutsal mekânda dini kitaplardan ayetler, sureler okumak genel bir ifadeyle “okumak” olarak yer alır. Bir sağaltma ritüeli olarak türbenin sandukasının ya da mezarın hemen yanı başına hasta yatırılarak okunur: *Hastayı içeri aldılar. Mezarın yanı başına uzattılar. Mahmut bemen diz çöktü. Okumaya başladı* (TDİ: 82). *Tacım Dede türbesinde ölüsünü görmüşler. Demek dua ederken...* (KÖY: 370). *Sonra Fatıha okuyun.*” (TY: 60). *“Okudu” dedi Hüseyin. “Okumaz mı? Hem okudu hem okuttu. Cinleri, şeytanları azarladı. ‘Çıkmın adamın içinden’ dedi”* (TY: 66). *Keçeci Dede direğin çevresinde bir iki dolandı. Dua okuyup yüzüne üflledi. (Keçeci Dede birden bağırdı: ‘Cinler! Şeytanlar! Çıkmın insanoglunun içinden!’) “Okudu” dedi Hüseyin. “Okumaz mı? Hem okudu hem okuttu. Cinleri, şeytanları azarladı. ‘Çıkmın adamın içinden’ dedi”* (TY: 62, 63, 66).

Kutsal mekânlarda dini kitapların okunması, temas odaklı gerçekleştirilen ritüellere dini metinlerin eşlik etmesi yaygın olarak görülen ritüellerdendir. *“Millet tekekeye çıktı. Topal Şerif’in gelini hasta. Acele götürdüler. Çabuk ol, kitabımı al da git.”* (DEF: 59). *Tekkenin*

yanına gelince Habip birden durdu, o tarafa döndü. Ellerini açıp okumaya başladı durdu (DEF: 5). Aman okumayı, dua etmeyi ihmal etme. İman gücüyle bulunur bulunursa anladın mı? ... Veli Hoca dedi ki, 'Acele etsin. Sıra ile okuyalım da kurtaralım gelini"' (DEF: 24). Önce Allah'a, sonra Ballıbaba'ya yalvardı. Hanife gelini iyileştirmelerini, onun için kesilen kurbanı kabul etmelerini diledi. "Âmin!" diyerek bitirdi duayı (DEF: 64). Keçeci'nin torunlarından olduğu söylenen Yasin Efendi bu işin uzmanıydı. Ocaklı olduğu için nefesi, duası etkiliydi. Ona gelen her hasta Allah'ın izniyle iyi olurdu. Böyle inanılmıştı. Yasin Efendi okur üfler, çeşitli iyileştirme yöntemleri uygular (TY: 53). "Dede'nin mezarını üç kere dolastırın. Sonra Fatıha okuyun. Kadınlar ayrılınsın. Siz şu ilerde durun" (TY: 60).

"Köylüler" romanında Haceli, rüyasında gördüğünü söyleyerek yöre için önemli bir kutsal merkez olan Tacım Dedeye gitmeleri gerektiğini söyler. Haceli'nin rüyasında Tacım Dede'yi görüş biçimi rüyaların ve yöredeki kutsal şahsiyetlerin uyarıcı rolüne örnektir. "Aşarladı beni. 'Yıllardır unuttunuz' dedi. 'Dünya işlerine dalgıttiniz' dedi" (KÖY: 346). Rüyadaki kutsal şahsiyetin sözlerinin dışında rüyadaki davranış biçimleri rüyayı gören için yorumlamaya açaktır. "Gözlerini dikti yüzüme. Ak sakalı bir karış. Parmakları kalem gibi. Çok kurgandı. Hiç kımlıdamadan baktı. Biz ne yaptık Mamt, çok yanlış ettik herhalde" (KÖY: 346).

Kurban kesme, okuma, okutma ritüellerinin yanı sıra romanlarda yaygın olarak yer alan bir diğer kutsal mekân ritüelleri ise türbeyi tavaf etme ve başta kutsal mekânlardaki ağaçlar olmak üzere bezler, çaputlar bağlaması ve dini karizmatik şahsiyetlerin sıvazlama ve üfleme yoluyla temasa geçilmesidir. "Dede'nin mezarını üç kere dolastırın" (TY: 60). Tekkeye yakın bodur ağacın dallarına binlerce bez parçası, iplik, yün kırıntıları bağlanmıştı (DEF: 4-5). Yalnız önce Dede sırtını sıvazlayacak. Sonra mezarı üç kez dolandıracağız (TY: 61). Keçeci Dede çiray¹³ alıp yüzüne tuttu. Dua okuyup yüzüne üflledi (TY: 62). Daha önce bahsedilen ve kurgu içerisinde işlevselliği ile dikkat çeken kutsal mekân ritüellerinin romanlarda cinsiyet rollerinin belirleyiciliği çerçevesinde, görev dağılımının yapılmasının yanında çeşitli kutsal mekân ritüellerinde kadınların ayrı bir şekilde konumlandırıldığı görülür: "Kadınlar ayrılınsın. Siz şu ilerde durun" (TY: 60).

13 Mum yakma ritüelinin köken olarak ateş kültürüne dayandırılır (İnan, 1976: 206). Ateş (ocak) kültürü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kumartaşhoğlu, 2012; Ateş, 2015; Baysan, 2016. Çıra yakılması, mum yakılması kutsal mekânlar çevresinde ateş kültürü temelinde gerçekleştirilen ritüellere örnektir.

Kutlu Şahsiyetler ve Dini Karizmatik Deneyim

Lakaplar, bir grup kültürü davranışı ve hafıza metni olarak inançlarla, davranışlarla, kabullerle iç içe geçmiş niteliklere sahiptir. Bu bakımdan lakaplar, kişiler, olaylar ve anlatılar aracılığıyla kolektif ya da bireysel hafızanın anıştırılmasını sağlayan; bireysel ve toplumsal tanıma, tanınma, tanıtma ve tanımlama işlevleriyle bireylerin çeşitli topluluklar içindeki tanınmasını ve tanımlanmasını mümkün kılan sosyolojik, psikolojik ve sosyal psikolojik temellere sahip kültürel yaratmalardır (Keskin, 2020). Her birisi Allah katında ve halk arasında bir dereceyi ve statüyü ifade eden lakaplar, ziyaret kültüründe dini karizmasından istifade edilmesini amaçlayan şahsiyetlerin nitelikleri ve faziletlerinin öz ifadesidir.

“Pir”, “dede”, “baba” gibi lakaplarla halk arasında bilinen ve kutsal sayılan şahsiyetlerin türbelerinin ve makamlarının ziyaret adabı içerisinde ziyaret edilmesi, ziyaret kültürünün temelini teşkil eder. Söz konusu bu ziyaret yerleri, çekim güçleri dolayısıyla inanç kültürünün başlıca merkezleri konumunda olmuşlardır. Kutsalın deneyimlenmesi noktasında gerçekleştirilen bu ziyaretlerde evliyanın ulu şahsiyetinden ve manevi birikiminden ziyaretler gerçekleştirmek yoluyla yararlanılmaya çalışılır. Bu deneyimin önemli bir bölümü, lakaplar çevresinde lakapların kullanımı ve bu lakaplarla etkileşime girilmesiyle gerçekleşir.¹⁴

Bu doğrultuda Apaydın’ın romanlarında karakterlerin kendine has lakaplarının kişisel ve fiziksel özelliklerden, akrabalık adlandırmalarından, mesleklerden, dinsel veya toplumsal statüden kaynaklandığı görülmektedir. Lakaplar, kurgu içerisinde yer alan roman kahramanlarının romanlardaki işlevleri, toplumsal statüleri ve karakteristik yapıları hakkında bilgiler verir. Kahramanların lakapları ile romandaki pozisyonları arasında güçlü bağlantı kurulması köy ve toplumsal gerçekçi romanların temel özelliklerindedir. Roman kahramanı olan dini karizmatik şahsiyetler hakkında dini karizmasını oluşturan şahsiyeti hakkında oldukça uzun anlatılabilecek fiziksel ve ruhsal nitelikler tek bir lakapla kısaca aktarılabilir. Bu sebeple lakaplar, dini karizmatik şahsiyetin karizmasının çözümlenmesini sağlayan kodlar niteliğindedir. Dolayısıyla romanlarda dini karizmatik deneyimin bir ifadesi olarak yoğun lakap kullanımı dikkat çeker. Bu lakaplar ocakzadelerin hangi ocağa bağlı olduklarını gösterir niteliktedir.

14 Kutlu şahsiyetlerin dini karizmalarının oluşumu ve söz konusu karizma çevresindeki deneyim hakkında detaylı bilgi için bk. Akın, 2022.

Bu görüşü destekleyici nitelikte, “Keçeci oğlu Yasin belki köydedir, alıp geleyim” (TY: 52) ifadesi yer alır.

Dini karizmatik deneyimin bir ifadesi olarak evliyaların derecelerini ve büyüklüklerinin ifadesi romanlarda yaygın şekilde yer alır. “Bu evliya büyük evliya arkadaş. Ballibaba demişler buna” (DEF: 171). *Duyulmuş şey mi, dee bin yıllık evliyanın mezarını kazmak?* (DEF: 198). *Keçeci'nin torunlarından olduğu söylenen Yasin Efendi bu işin uzmanıydı. Ocaklı olduğu için nefesi, duası etkiliydi* (TY: 53). Bu büyüklüğün ve derecenin gereği olarak duyulması gereken saygı, karakterler aracılığıyla gerçekleştirilmediğinde ziyaret yerlerine getirilecek bir zarara veya yapılan saygısızlığa dini karizmatik şahsiyetin cezasının büyük olacağı inancı hâkimdir. “Ne oluyor yavru, nedir bu? Tacım Dedeyi kursunluyorlar. Bu köy battı” (TDİ: 399). Dini karizmatik şahsiyete gerçekleştirilen saygısızlıkların cezası olarak “köyün taş edilme” durumu taş kesilme motifini içermesi açısından dikkate değerdir. *Bu köye taş yağacak!*” dedi. “*Bu köyün uğuru kaçtı. Temeli oynadı. Oturuyunuz burada değil mi? ... Ülen oğlum, ne demek, bu köyün dağı, taşı, direği, o mübareğin yüzü suyu hürmetine ayakta duruyor, bunu bilmiyorsunuz mu? ... Sen yap yapma! Ballibaba bu köyün evliyası değil mi? Onun günahı hepimize düşer, hepimize! Yaa! Allah taş eder bu köyü! Allah bu köyün rızkını keser!..*” (DEF: 201).

Köylüler tarafından en çok dile getirilen ceza “çarpılma”dır: *Höst dürzü! Aksi deme ermiş adama, çarpılırsın!*” (TY: 48). “*Cık*” etti Habip. “*Orayı bırak Seyit. Orası evliya yeri. Adam çarpılır. Günah bem de*” (DEF: 75). “*Evliyaya kazma sallayan adam onmaz oğlum!*” dedi muhtar. “*Aba bak, serildi ikisi de. Ayağa kalkacakları da şüpheli*” (DEF: 198). “*Peki Ballibaba'nın mezarı kazılır mı? Kazılırsa adamı çarpmaz mı?*” (DEF: 166). *Kalkar da gene yatar o. Görürsünüz. Eğer evliyayı kazınlar onlarsa, iflah olmazlar, hiç yolu yok. Nabalımız boynuma olsun cezasını çekerler. Hem de fayızıyla. Ula ne demek evliyanın mezarına kazma sallamak?*” *Birden öfkelen-di bağır-maya başladı. “Ula din iman yok mu bu heriflerde? Allah korkusu yok mu? ... La bu köy yıkılmazsa iyi valla. Zلزele olup sallanmazsa, seller gelip götürmezse... Kıran çıkıp milleti kırmasa...”* (DEF: 198).

Saygısızlıklar sonucunda karşılaşılan cezalandırmalara karşın sağaltma ritüelleri sonrası istenilen sonucun alınmaması sebebiyle kutsal mekâna karşı gerçekleştirilen saygısızlığın bir cezalandırma ile sonuçlanmaması dikkat çekicidir. “*Sövdüm la, kaç kere sövdüm. Hiçbir şey olmadı. Aba şu tekeke var ya, ben ona bile sövdüm. Anamın hastalığında hani, okuduk mokuduk... Ertesi gün ölünce ne dinini bıraktım ne imanını*” (DEF: 1).

“Köylüler” romanında Haceli, rüyasında gördüğünü söyleyerek yöre için önemli bir kutsal merkez olan Tacım Dede’ye gitmeleri gerektiğini söyler. Haceli’nin rüyasında Tacım Dede’yi görüş biçimi rüyaların ve yöredeki kutsal şahsiyetlerin uyarıcı rolüne örnektir: *“Azırladı beni. Yıllardır unuttunuz’ dedi. Dünya işlerine dalıp gittiniz’ dedi”* (KÖY: 346). Rüyadaki kutsal şahsiyetin sözlerinin dışında rüyadaki davranış biçimleri rüyayı gören için yorumlamaya açıktır: *“Gözlerini dikti yüzüme. Ak sakalı bir karış. Parmakları kalem gibi. Çok kargındı. Hiç kıymıdamadan baktı. Biz ne yaptık Mamı, çok yanlış ettik herhalde”* (KÖY: 346).

İnanç Anlatıları

Kutsal mekânlar çevresinde, kutsal temelinde deneyimlenen yaşamlar gibi anlatılar da başlangıç noktası itibarıyla kurgulanır (Assman, 2001: 43). Kutsal mekân deneyiminde de vurgulandığı üzere bir mekâna dahil olma ile başlayan süreç, deneyim bağlamında aynı zamanda mekânın hikayesini paylaşmayı da içermektedir. Mekânın ve mekânın manevi iklimini oluşturan ulu şahsiyetin hikayesini ve yaşamındaki bazı olayları aktaran menkıbe ve memoratlardan oluşan inanç anlatıları, inanç kültürünün yapısını oluşturan önemli kaynaklar olarak romanlarda yoğun olarak çoğu zaman montaj tekniğiyle yer alır.

Dini karizmatik şahsiyetlerin ve kutsal mekânların çekim gücü kazanmasında inanç anlatılarının rolü büyüktür. Menkıbeler efsanenin bir alt türü olarak velinin yaşam hikayesini ve kerametlerini aktaran anlamsal olarak “övülecek iş” ifadesine karşılık gelen hacim olarak genelde kısa anonim türdür. Ata kültü ve onun İslamî dairede devamı olan veli kültürünün anlatı boyutunu oluşturan menkıbeler, “Allah dostları”, “Allah’ın sevgili kulları” gibi adlandırmalarla bilinen karizmatik ulu şahsiyetlerin tutum ve davranışlarının en öz ifadesidir (Akın, 2022: 361). Memoratlar ise “olağanüstü bir güç veya güçlerle kurulan bir ilişkinin veya yaşanan bir tecrübenin yaşayan veya yaşayan kişiden dinleyen birisi tarafından anlatılan hatırası” şeklinde tanımlanır (Çobanoğlu, 2013). Halk kendi düşüncesi, mantığı, inancı ve hayal gücüne göre birtakım kanıtlara başvurarak ziyaret yerlerinin tabiatüstü kutsal güçlerle donandıkları noktasında sosyal çevreleri ikna ve inandırmaya yarayan ve böylece onların kutsallaşıp, meşrulaşmasını sağlayan inanç anlatılarından yararlanır (Günay, 2003b: 14).

“Köylüler” romanında Ayşe Kadın, evde düğün merasimi gerçekleşmesi sebebiyle çocukların ayak bağı olmasını engellemek ve hoş vakit geçirmelerini sağlamak için “masal” anlatır. Elçin, efsanelerin de inanç gelenek görenek ve törenlerin oluşumunda etkili olan bir çeşit masallar olduğunu ifade eder (2004: 314). Romanda verilen anlatı, her ne kadar eserde “masal” olarak adlandırılrsa da yörede ünlü bir evliya olan Tacım Dede’nin şahsiyetini ve kerametini aktarması sebebiyle menkıbe türü altında ele alınması uygundur: *“İşte o Tacım Dede mezarında yatarken bir gün yabancı sesler duymuş. Başını kaldırıp bakmış ki düşman askerleri başucunda dolaşıyorlar. Bi üzülmiş, bi üzülmiş... ‘Ne ararlar bu düşmanlar bizim memleketimizde hey Allah’ım’ diye ağlamaya, ‘Oy! Ooy!...’ diye bağırmaya başlamış. Sesi dağı taşı inletmiş. Düşmanlar kulak kabartmışlar. Nerden geliyor bu sesler?’ diye her yeri dinlemişler. Bir türlü anlayamamışlar, emme çok korkmuşlar. Tacım Dede’nin sesini her duyduka yürekleri ağzına gelmiş. Ödleri kopmuş. Bizim askerler de toplanınca taşı tarağı toplanıp kaçmışlar”* (KÖY: 173).

Sonuç

Köy Enstitüleri’nde yetişmiş bir yazar olarak halk kültürüne yönelik unsurları, kurgu içerisinde eserlerinde yoğun olarak kullanan Talip Apaydın, köy edebiyatı kapsamında 1950 sonrası akıma uygun şekilde halk ve köylü kavramlarına odaklanarak, köyün sorunlarına ve yoksulluğuna değinildiği “köy romanları” niteliğinde eserler kaleme almış ve eserlerinde halk kültürü ve özellikle inanç kültürü izleklerine yoğun bir şekilde yer vermiştir. Eserlerinde yaşadığı çevreyi, edindiği izlenimleri, güçlü bir gözlem ve gerçekçi bir bakış açısıyla ele alan Apaydın’ın romanlarında Alevi-Bektaşî inanç dairesinde geleneksel bağlamın önemli bir ifadesi olan ziyaret kültürünün, kutsal mekân ritüelleri, inanç anlatıları, halk inanışları çerçevesinde yansımalarına geniş ve detaylı bir şekilde ele alındığı çalışmada, kutsal mekânların niteliği ve niceliğinin söz konusu kutsal mekânların karakterlerin etkileşim içerisinde bulunduğu yerler olması sebebiyle bir çeşitlilik içerisinde verildiği görülür.

Sonuç olarak ata kültüründen veli kültürüne inanç kültürünün sürekliliği içerisinde şekillenen inanç anlatı geleneğinin ifadesi olan sözlü geleneğe ve kutsal mekân ritüellerinde sembolleşmesini ifade eden ziyaret kültürünün, Apaydın’ın romanlarında oldukça geniş tasvirlerle, detaylı bir şekilde yer aldığı görülür. Bu kapsamda çalışmada,

Ballı Baba Tekkesi, Tacım Dede Tekkesi ve Keçecidede Türbesi kutsal mekânlarından hareketle Alevi-Bektaşî ziyaret kültürünün Apaydın’ın romanlarına yansıması, anlatı ve ritüel evreninin yanı sıra mekân ve deneyim odaklı bir bakış açısıyla ele alınarak incelenmiş, Apaydın’ın romancılığında önemli yeri olan maddi ve manevi örnekleriyle oldukça çeşitli ve zengin örnekleriyle takip edilebilen halk kültürü; inanç kültürü yönüyle inanış, anlatı, ritüel, deneyim ve motivasyon bağlamında kurgu içerisinde geniş bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir. Nitelik ve nicelik olarak çeşitlenen Alevi ziyaret yerleri, halk yaşamını yoğun bir şekilde etkileyerek Apaydın’ın romanlarında kurgusal olarak dikkat çekici bir unsur olarak yer almıştır. Apaydın’ın romanlarında Alevi ziyaret kültürüne hangi oranda yer verdiği ve kurgusal dünyayı inşa ederken inanış, anlatı, ritüel, deneyim ve motivasyonu nasıl kullandığı ortaya konulurken ziyaret kültürüne ait unsurlar kurgu içerisinde bazen montaj tekniği ile bazen de karakterler aracılığıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla Apaydın’ın romanlarında Alevi ziyaret kültürüne geniş bir şekilde yer ayırması; inanış, anlatı ve ritüel boyutlarını detaylı şekilde ele alması sayesinde eserleri zenginlik kazanırken karakterlerin kutsalla olan ilişkisi ve iletişimi sağlam bir zeminde kurgulanmıştır.

- AKIN, Bülent (2020a). *Kızılbaş Oğuzlar ve Şab İsmail'in Anayurdu Diyarbakır*. İstanbul: Kitabevi.
- AKIN, Bülent (2020b). *Kırklar; Mitten Tasavvufa Alevi Ritiellerinin Sır Dili*. İstanbul: Kitabevi.
- AKIN, Erdem (2018). *Talip Apaydın'ın Romanlarında Halk Bilimi Unsurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKIN, Erdem (2022). *Halk Dini/Dindarlığı Olgusunun Ziyaret Fenomeni Bağlamında Alevilik, Siennilik, Süryanilik İnançları Açısından Halkbilimsel İncelenmesi Diyarbakır, Siirt, Mardin Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- APAYDIN, Talip (2007). *Tütün Yorgunu*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- APAYDIN, Talip (2008). *Define*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- APAYDIN, Talip (2016a). *Köylüler*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- APAYDIN, Talip (2016b). *Toz Duman İçinde*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- APAYDIN, Talip (2016c). *Vatan Dediler*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- ASSMAN, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATEŞ, Fatma (2015). *Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2012). "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Alevilik Algısına Yönelik Tespit ve Yorumlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2012/64. 271-282.
- BAHARLU, İlgar (2020). *Şab'ın Babçesinde; Şab İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık*. İstanbul: Kitabevi.
- BAYSAN, Münire (2016). *Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BLEHR, Otto (1971). "Folk Belief as a Religions Phenomenon". *TEMENOS - Nordic Journal of Comparative Religion*. 1971/7. 34-37.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2013). *Halk İnançları ve Memoratlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- DURKHEİM, Emile (1923). *Din Hayatının İptidai Şekilleri*. İstanbul: Tanin Matbaası.
- DURMA, Abdulhalim (2010). *Evlîyalar Şebri Tokat*. Ankara: Yenigün Matbaacılık.
- ELİADE, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Ankara: Gece Yayınları.
- ELMACI, Lütfullah (2017). *Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ER, Piri (2014). *Yaşayan Alevilik*. Ankara: Barış Kitap.

- ERGÖZ, Ramazan (2014). *Anadolu Efsanelerinde Yasaklar ve Cezalar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGUN, Saadettin Nüzhet (ty). *Türk Şairleri*. C. 2.
- ERÖZ, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, Mehmet ve Akın, Bülent (2018). “Dede Korkut Kitabı”nı Alevilik Penceresinden Okumak.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2018/4. 2369-2408.
- ERSAL, Mehmet ve Deyiş Görgülü, Ezgi (2017). “Yemekten Ritüel Yaratmak Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültürü”. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 2017/16. 139-199.
- ERSAL, Mehmet ve Ersöz, Serpil (2013). “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2013/65. 53-80.
- ERSÖZ, Özlem (1992). *Kültürel Süreklilik Elemanlarının Saptanması ve Yeni Tasarımlara Veri Tabanı Oluşturması Yaklaşımı*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- GÜNAY, Ünver ve Güngör, Harun (1977). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Ocak Yayınları.
- HASLUCK, W. Frederick (2013). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HATİPLER, Çibik ve Umaroğulları, Filiz (2017). “Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşî Tekkeleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 2017/1. 458-481.
- İNAN, Abdulkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KACIROĞLU, Murat (2016). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923 - 1940) Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2016/2. 27-71.
- KARAKAŞ, Rezan (2013). “Kemal Tahir’in Romanlarında Aleviliğe Dair”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2013/64. 43-54.
- KARAKAŞ, Rezan ve Beyhan, Derviş (2017). “Aşkın Şehidi Romanında Alevilik”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 2017/16. 45-69.
- KESKİN, Ahmet (2013). “Türk Şiirinde Halk Kültürü Unsurlarının Kullanımına Yetkin Bir Örnek: Hasan Hüseyin Korkmazgil”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 2013/8. 115-129.
- KESKİN, Ahmet (2020). *Adbilim, Kültürdöbilim ve Folklor Odağında Türk Kültüründe Lakaplar*. Ankara: Akçağ.
- KESKİN, Mustafa (1999). *XX. Yüzyılda Tokat’ın Sosyal ve Kültürel Yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KESKİN, Mustafa (2000). “Tokat Yöresindeki Sünnî ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2000/5. 209-227.
- KOÇAKOĞLU, Bedia ve Çalık, Nesrin (2017). “Talip Apaydın’ın Romanlarında Din (İslam) Algısı”. *SEFAD*. 2017/3. 79-100.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (2000). *Anadolu’da İslamiyet*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- KÖSE, Serkan (2019). *Alevi İnanç Sisteminde Kurban Ritüeli*. İstanbul: Kesit.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KURUTLU, Saliha. (1990). *Öğretmen Yaşar Talip Apaydın'ın Romanlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MADEN, Fahri (2014). "Keçeci Baba Ocağı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2014/71. 147-169.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2014). *Orta çağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefayı ve Yeseviyye Gerçeği*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZVEREN, Sema (2019). *Kabramanmaraş Alevi Ocaklarında İnanç, İbadet ve Erkan Sinemilli Ocağı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEHLİVAN, Gürol (2009). "Dini Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar". *Millî Folklor*. 2009/83. 88-96.
- RAGLAN, Lord (2004). "Mit ve Ritüel". *Millî Folklor*. 2004/61. 187-194.
- SALTIK, Veli (2011). *İz Brakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- TEKİN, Gözde (2014). "Ballı Baba". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/balli-baba>.
- TOPDEMİR, Ramazan (2005). *Türk Edebiyatında Tarîhî Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili 1971-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOZLU, Necdet ve Babür, Yusuf (2020). Kemah Sürek Köyü Tacim Dede Ziyaretgâhi. <https://erzincankulturatlası.com/tacim-dede-ziyaretgahi/>
- WACH, Joachim (1995). *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara: A.Ü.İ.F Yayınları.
- YAMAN, Ali (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar: Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: K.A.S. Derneği Yayınları.
- YILDIZ ALTIN, Kübra (2018). *Türk Kültüründe Atalar Kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YÜCEL, Sabri (2003). *Keçeci Abi Baba ve Zaviyesinde Yetişen Ünlü Kişiler*. İstanbul: Can Yayınları.